

הישיבה המאתיים וחמישים (רנ)

ביום י"א בטבת התש"ס (2 בדצמבר 1999) בשעה 15:00, בבית האקדמיה בירושלים.

הנוכחים: החברים ארי אבנר, עוזי אורנן, משה אזר, אילן אלדר, יהושע בלאו, זאב בן-חיים, משה בראשר (יו"ר), גדעון גולדנברג, חיים גורי, אהרן דותן, אפרים חזן, יוסף יהלום, ישראל ייבין, קציעה כ"ץ, יזהר סמילנסקי, גד בן-עמי צרפתי, מנחם צבי קרני, יהודה רצהבי, שמעון שרביט; החברים-היועצים יעקב בן-טולילה, אהרן ממז, מנחם קיסטר; המנהל הכללי נתן אפרתי; עובדי המזכירות המדעית רונית גדיש, עינת גונן, ברק דן. אורחים: פרופ' נפתלי קדמון מן האוניברסיטה העברית, שרית קורן ואביאל רוזן [ז"ל] מן המרכז למיפוי ישראל.

- סדר היום:**
- א. כללי התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני
 - ב. הודעת יושב ראש הוועדה למילים בשימוש כללי
 - ג. אישור הודעת ועדת הדקדוק

א. כללי התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני

דברי רקע

בלי באייר התשנ"ה (30 במאי 1995) התקבל מכתב משר החינוך דאז, אמנון רובינשטיין. בין השאר כתב: "ברצוני לחביע בפניך את הסתייגותי מהכיתוב הלטיני, כפי שהוא מופיע בשלטי הדרכים... יש בכיתוב הזה כדי לחטעות את התייר... אבקש לקיים דיון נוסף בעניין זה, ולבחון את האפשרות המוצעת כאן, לפיה הכיתוב ייעשה על פי הכללים של התעתיק לאנגלית...". הסתייגויות ברוח זו מופנות לאקדמיה לעתים קרובות מאוד. בעקבות הפנייה מינתה ועדת הדקדוק ועדת תעתיק (חבריה: ארי אבנר, משה בראשר, גדעון גולדנברג ומלכה זמלי; המזכיר יוסף עופר); ישיבתה הראשונה הייתה בי"ח בכסלו התשנ"ו. לאחר ישיבה נוספת הגישה הוועדה את הצעתה. המגמה הכללית: טרנסקריפציה ולא טרנסליטרציה.

עיקרי השינויים ב"תעתיק הפשוט" לעומת הכללים הקיימים שהציעה הוועדה:

- 1 - v (ולא w); z - צ (ולא z); k - ק (ולא q);
 - סימון חדגש החזק על ידי הכפלת האות נוסח בלשון "ראוי" (לא חובה);
 - השווא הנע לא יסומן תמיד אלא "במילים עבריות שהוא הגוי בהן בפי הדוברים";
 - הצירי המלא יסומן ei. גם ב"תעתיק המדויק" הוכנסו שינויים מעטים.
- ועדת הדקדוק דנה בהצעה הזאת בטי בטבת התשנ"ו, בעקרונותיה ובפרטיה. היא אימצה את כל הצעות ועדת התעתיק, למעט את ההחלטה לסמן צירי מלא ei.

בישיבה נוספת של ועדת הדקדוק מיום כ"ג בטבת הוחלט לבטל את כללי "התעתיק המדויק".

מליאת האקדמיה דנה בהצעת ועדת הדקדוק בישיבה רכו (א' שבט התשנ"ו). בישיבה השמיע עוזי אורנן הצעה משלו; השתתף בה גם פרופ' נפתלי קדמון, מומחה לטופונומיה שעמד שנים בראש המרכז למיפוי ישראל והגופים שקדמו לו. זאב בך-חיים התנגד בתוקף לשינוי הכללים הקיימים. אהרן דותן דרישה לבדוק את המציאות בשטח: "כלום באמת התעתיק הזה איננו ממלא את תפקידו? ואם איננו מתקבל, כלום הסיבה היא שהוא איננו טוב, או שאנשים אינם רוצים בו". ההחלטה בסוף הישיבה: "הנשיאות ויושב ראש ועדת הדקדוק יתייעצו ביניהם על המשך הדיון בסוגיה הזאת".

מלכה זמלי הגישה לוועדת הדקדוק (בז' באדר התשנ"ו) ממצאים על השימוש בכללי התעתיק הקיימים בתחומים שונים ובמוסדות שונים: הספרייה הלאומית וספריית הקונגרס, משרד הפנים, השירות הבולאי, שילוט הדרכים של מע"ץ ועוד.

ביום כ"ז באדר התשנ"ו דנה ועדת הדקדוק שוב בהצעה והפעם חזרה בה: ברוב קולות הוחלט שלא לשנות את התעתיק הקיים ולקיים גם את התעתיק הפשוט כפי שחיה.

מאז הוסיפו להגיע השגות על התעתיק הקיים מכל שכבות הציבור. אביאל רוך, ראש המרכז למיפוי ישראל, ונפתלי קדמון הגישו לאקדמיה בקשה נמרצת לדון בתעתיק שוב; הם צירפו לבקשתם מחקר שעשו על אופן ההגייה של הכתוב בשלטים - לפי התעתיק הקיים - בפי תיירים המגיעים ארצה.

בעקבות הבקשות החוזרות והנשנות מינה נשיא האקדמיה, בהתייעצות עם ועדת הדקדוק, את התת-ועדה לתעתיק: ארי אבנר וגדעון גולדנברג; המזכיר גבריאל בירנבאום. הוועדה הגישה את הצעתה לוועדת הדקדוק בסיוון התשנ"ט (מאי 1999). ועדת הדקדוק דנה בהצעה בשבע ישיבות (בסוף שנת התשנ"ט ובראשית התש"ס).

כללי התעתיק שלחלו הם הצעת ועדת הדקדוק. לנוחות הדיון מובאים כאן הכללים בלוח משווה לכללי התעתיק הקיימים.

כללי התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני

[על פי ההקדמה לכללי התעתיק משנת התשט"ז-התש"יז]

א. כללי תעתיק אלו באים להסדיר את כתיבן של מילים עבריות בכתב לטיני במקום שהבעה כזו של המילה העברית נדרשת במגע עם העולם הלועזי, בעיקר בשלטים, במודעות, במפות שימושיות וכד'. אין תעתיק זה בא לשמש במקום הכתב העברי בשימוש הרגיל, ואין הוא בא לספק את צורכי מדע הלשון.

ב. שמות עבריים היסטוריים, כגון ירושלים, ישראל, ציון, יש להבחין בין העתקתם כשהם באים כחלק מלשוננו העברית היום - כגון בבואם בשמות פרטיים עבריים או כחלק של צירופים עבריים כמו מבשרת ירושלים, שבי ציון, בית ישראל, שכללי התעתיק חלים עליהם - ובין כתיבתם כשהם באים בתוך שימושי לשון לועזיים כפי שנשתרשו בכל לשון ולשון - כגון State of Israel, Mount Zion - שאינם עניין לקביעה זו. אין תעתיק זה מתכוון אלא למסור את צלילה המקורב של המילה העברית בימינו.

ג. שמות עבריים של בני אדם שיש להם מסורת כתיב לטיני ובעליהם רוצים לקיימה, נכתבים כמסורתם.

ד. כללי התעתיק מובאים בשני לוחות:

(א) תעתיק פשוט, המיועד לשימוש עממי, כגון במודעות, בשלטים, במפות שימושיות וכיו'.
(ב) תעתיק מדויק יותר, המיועד לשימוש במקום שיש צורך או רצון למסור את המילה העברית הכתובה על דיוקה, כגון בקטלוגים, בשערי ספרים, במפות מדויקות וכיו'. אף תעתיק זה נועד לסיפוק צרכים מעשיים, ואינו בא לספק את צורכי המדע הטהור.

התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני - הצעה חדשה
כסלו תש"ז, נובמבר 1999

התעתיק המדויק הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)	התעתיק הפשוט הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק המדויק	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק הפשוט
בתעתיק המדויק נוחגים כללי התעתיק הפשוט בשינויים הבאים:		בתעתיק המדויק נוחגים כללי התעתיק הפשוט בשינויים הבאים:	האותיות
א - א' הערה: מסמנים כל א שיש בה תנועה או שווא, והיא בתוך התיבה, למשל: נאדר - Ne'dar ; יגאל - Yig'al ; גבריאל - Gavri'el. אבל אין מסמנים א שבראש התיבה, למשל: אחרן - Aharon.	א - א' מסמנים רק א שוואית או א שאחר שווא נח, למשל: נְאָדֶר - Ne'dar ; יְגָאֵל - Yig'al. אבל לא תסומן א שבראש התיבה ולא א שבין שתי תנועות, למשל אַחֲרֶן - Aharon, גבריאל - Gavriel. לא תסומן א שחיה אס-קריאה ואינה הגויה, כגון גְרָא - Gera.	מסמנים כל א (גם בראש מילה).	א* - א' אין מסמנים א בראש מילה.
	ב - B,b ב - V,v	ב (רפה) - B,b	ב - B,b ב - V,v
ג (רפה) - ġ ; הסימון רשות.	ג, ג - G,g	ג (רפה) - ġ ; הסימון רשות.	ג, ג - G,g
ד (רפה) - d ; הסימון רשות.	ד, ד - D,d	ד (רפה) - d ; הסימון רשות.	ד, ד - D,d
	ה - H,h לא תסומן ה שהיא אם קריאה ואינה הגויה, כגון שָרָה - Sara.		ה* - H,h
	ו - W,w לא תסומן ו שהיא אם קריאה ואינה הגויה, כגון יוֹסֵף - Yosef.	ו - W,w	ו* - V,v
	ז - Z,z		ז - Z,z
	ח - H,h	ח - H,h	ח - H,h
	ט - T,t		ט - T,t
	י - Y,y לא תסומן י שהיא אם קריאה ואינה הגויה, כגון גִּיל - Gil.		י* - Y,y
	כ - K,k כ (רפה) - K,k		כ - K,k כ - K,k
	ל - L,l		ל - L,l

* אין מסמנים אמות קריאה (א, ה, ו, ז).

הצעת ועדת הדקדוק התעתיק המדויק	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק הפשוט	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק המדויק	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק הפשוט
	M,m - מ		M,m - מ
	N,n - נ		N,n - נ
	S,s - ס		S,s - ס
ע - ע' מסמנים כל ע, למשל: רעיה - Ra'ya ; גדעון - Gid'on ; עטרה - 'Āṭara ; תל - Ya'él ; גבע - Geva'.	ע - ע' מסמנים רק ע שוואית או שאחר שווא נח, למשל: רַעְיָה - Ra'ya ; גְדֻעוֹן - Gid'on. אבל לא תסומן ע שבראש התיבה ולא ע שבין שתי תנועות ולא ע שבסוף התיבה למשל עֶטְרָה - Atara, יַעַל - Yael ; גִּבְעָה - Geva.		ע - ע' מסמנים כל ע.
	P,p - פ F,f - פ	פ (רפה) - P̄,p̄	P,p - פ F,f - פ
	Z,z - צ		Ts,ts - צ
	Q,q - ק		Q,q - ק
	R,r - ר		R,r - ר
ש - Š,š	ש - Sh,sh		ש - Sh,sh
ש - Ṣ̌,ṣ̌	ש - S,s	ש - Ṣ̌,ṣ̌	ש - S,s
ת (רפה) - t̄ ; חסימון רשות.	ת,ת - T,t	ת (רפה) - t̄ ; חסימון רשות.	ת,ת - T,t
בתעתיק המדויק נוהגים כללי התעתיק הפשוט בשינויים הבאים:			הניקוד
חטף פתח - ä	פתח (.) a { קמץ גדול (.) חטף פתח (.)		פתח (.) A,a { קמץ גדול (.) חטף פתח (.)
צירי - ê	סגול (.) e { צירי (.) חטף סגול (.) שווא נע (.)		סגול (.) E,e { צירי (.) חטף סגול (.) שווא נע (.)
חטף קמץ - ö	חיריק (.) i { חולם (') קמץ קטן (.) חטף קמץ (.) שורוק (u) u { קיבוץ (.)		חיריק (.) I,i { חולם (') קמץ קטן (.) חטף קמץ (.) שורוק (u) U,u { קיבוץ (.)

הצעת ועדת הדקדוק התעתיק הפשוט	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק המדויק	התעתיק הפשוט הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)	התעתיק המדויק הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)
הגאים נכריים בלשונו משמשים הגאים נכריים שכבר נתייחדו להם סימנים בכתב העברי. וכך יסומנו בתעתיק: ג' - J,j ז' - Zh,zh צ' - Ch,ch		הגאים נכריים בשמות בני אדם בארץ משמשים הגאים נכריים שכבר נתייחדו להם סימנים בכתב העברי. מסמנים אותם: ג' - Ğ,ğ ז' - Ž,ž צ' - Č,č	
כללים שונים		בתעתיק המדויק נוהגים כללי התעתיק הפשוט בשינויים הבאים:	
1. כותבים אות כפולה לציון חדגש חחוק, לדוגמה: רנח - Rinna ; אָלון - Ayyalon ; חבצלת - Havatzetlet ; מנשא - Menashshe ; רמת השרון - Ramat-Hashsharon.		1. את חדגש החחוק מסמנים ע"י הכפלת האות, למשל: רנח - Rinna ; זכאי - Zakkay ; חבצלת - Havazzelet.	
2. ה"א הידיעה ושאר מיליות השימוש הזעירות לא יפרדו מן התיבה, למשל: רמות השבים - Ramot-Hashshayim ; הרב לאת - Herev Le'et.		2. ה"א הידיעה נכתבת בנפרד מן התיבה ומתחברת עמה ע"י מקף, והאות חדגושה שאחריה לא תוכפל, למשל: רמות השבים - Ramot-Ha-Shayim.	
3. כללי כתיבת אותיות רישיות (capital letters) בשמות עצם פרטיים נוהגים בתעתיק כפי שהם נוהגים בכתב הלטיני בלעז.		3. כללי כתיבת אותיות רישיות (capital letters) נוהגים בתעתיק כפי שהם נוהגים בכתב הלטיני בלעז.	
4. סדרן של האותיות - כסדרן באיב הלטיני. אות בעלת סימן תבחון - מקומה עם האות המקבילה לה בכתב הלטיני. הסימנים ' ' אינם באים במנין האותיות.		4. סדרן של האותיות - כסדרן באיב הלטיני. אות בעלת סימן תבחון - מקומה עם האות המקבילה לה בכתב הלטיני. הסימנים ' ' אינם באים במנין האותיות.	

התעתיק המדויק הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)	התעתיק הפשוט הקיים (זה"א ג-ד, תשט"ז-תשי"ז)	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק המדויק	הצעת ועדת הדקדוק התעתיק הפשוט
	<p>5. במקום שחוששים למיזוגן של שתי תנועות רצופות לתנועה אחת בפי קוראים הרגילים בכך בלשונם הלועזית - רשאי הכותב בתעתיק הפשוט לנקד נקודות trema מעל לתנועה השנייה, למשל: Yaël - Neēman - Meir - מאיר.</p> <p>[הערה זו באה אחרי תעתיק התנועות].</p>		<p>5. גרש מפריד יסומן בין אותיות לטיניות במקרים האלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> כשנוצר הרצף th מתעתיק האותיות טה, תה, טח, תח, כשהראשונה בהן מנוקדת בשווא. למשל: בְּטָחָה - Biṭḥa (ולא Biṭha); מִתְחָם - mit'ham (ולא mitham).
			<ul style="list-style-type: none"> כשנוצר הרצף sh מתעתיק האותיות סה, טח, צה, צח, כשהראשונה בהן מנוקדת בשווא. למשל: יִצְחָר - Yitshar (ולא Yitshar). כשנוצר הרצף dh מתעתיק האותיות דה, דח, כשהראשונה בהן מנוקדת בשווא. למשל: תִּדְחָר - Tidhar (ולא Tidhar).
			<p>6. אפשר לסמן את החטעמה בסימן הטעמה מעל האות המציינת את התנועה בהברה המוטעמת, למשל: הַעֲנֵן - Ha'ógen; יְקָבְתָם - Yoṽáta; יִקְנֵם - Yoqne'ám.</p>

מ' בראשו: אנו פותחים את הישיבה בסוגיה סבוכה - סוגיית התעתיק מכתב עברי לכתב לטיני. ההחלטה על התעתיק הייתה מן ההחלטות הראשונות שקיבלה האקדמיה, ובשנים האחרונות רבו המשיגים עליה. בשנת התשנ"ו הגיע התעתיק לדיון במליאה, אך בלא תוצאות. היום אנו נדרשים לו פעם נוספת בעקבות פניות מגופים כגון המרכז למיפוי ישראל, שנציגו נמצאים עמנו.

ההצעה המוגשת למליאה היא פרייה של עבודה מאומצת; תחילה בוועדת משנה ולאחר מכן בוועדת הדקדוק, אשר ישרה על המדוכה כמעט שנה. במהלך דיוניה נבחנה גם הצעתו החלופית של האד' אורנן, שבבסיסה עומד עקרון התעתיק הפונמי. רישומי

דבריו ניכרים בהצעת הוועדה, אבל מטבע הדברים ובשל ריבוי העושים במלאכה יש בה פשרות לכאן ולכאן.

לפני שאעביר את רשות הדיבור לגב' גדיש, אציין שני עקרונות שהנחו את הוועדה. לפי הצעת הוועדה, הצטמצם המרחק בין התעתיק המדויק לזה הפשוט. ראו למשל את ההבדל מן הכללים הקיימים בתעתיק העיצורים א, ע. אחת הסיבות לכך היא ההכרה שהמגבלות הטכניות של העבר, ובראשן השימוש במכונות כתיבה, אינן עומדות היום. הוועדה גם יצאה מן ההנחה שרוב הקהל הקורא את התעתיק משמאל לימין אמוץ על כללי הכתיב האנגלי. הנחה זו מוצאת את ביטויה בהצעת הוועדה לתעתיק העיצורים ו, צ.

ר' גדיש: ראשית, דברי המבוא שהועתקו מההקדמה לכללי התעתיק מן השנים התשט"ז-התשי"ז הם זמניים וישתנו על פי מה שתקבע המליאה.

שנית, הבעיות העיקריות שבגינן נדרשה הוועדה לשאלת התעתיק לא היו הבעיות העקרוניות, כי אם בעיות מעשיות שנסבו בעיקר סביב התעתיק של שלושת העיצורים ו (w), צ (z), ק (q). בעיות נוספות התעוררו לגבי תעתיק הדגש החזק, השווא הנע והצירי המלא. מכיוון שכבר נדרשה הוועדה לעניין התעתיק, עלו לדיון עניינים נוספים, כגון תעתיק העיצורים א, ע, והוצעו הבחנות שלא נדרשו בעבר. לפיכך מבחינת הפונים התוצאה המוצעת קשה בכמה פרטים מן התעתיק הקיים.

אציין את עיקרי השינויים בין התעתיק המוצע לקיים ואתמקד בתעתיק הפשוט:

- כאמור מוצעת הבחנה בין אל"ף עיצורית לעי"ן גם בתעתיק הפשוט.
- לבקשת הפונים תתועתק וי"ו עיצורית ב־v במקום ב־w. מאחר שעד כה היה זה תעתיק הבי"ת הרפה, מוצע שסימנה של זו יהיה y.
- בעקבות מחקרו של האד' קדמון, שהראה כי חלק גדול מקהל היעד של השלטים אינו מזהה את הדיגורף kh עם כ"ף רפה - כך על פי התעתיק הפשוט הקיים - מוצע לקבוע לתעתיק הפשוט של הכ"ף הרפה את סימונה בתעתיק המדויק, היינו k.
- לבקשת הפונים תתועתק צד"י ב־ts במקום ב־z. זה המקום להעיר שגם בתעתיק הקיים וגם בתעתיק המוצע נעשה שימוש בסימנים דיאקריטיים. הבעיה היא שהנחיה זו נותרה על פי רוב אות מתה. כך אפשר לראות את השילוט Hazav בדרך ליישוב חצב. לפיכך הפעם הביאה הוועדה בחשבון כיצד ייראו התעתיקים גם בלא סימנים דיאקריטיים, וזאת אחת הסיבות העיקריות שהביאו להחלטה על שינוי תעתיק צד"י.
- מוצע לסמן את השווא הנע רק במילים שהוא הגוי בהן הלכה למעשה. הצעה זו אינה נטולת קשיים, שהרי ההגייה אינה אחידה. למשל, האחד מניע בשטף דיבורו את השווא בשם מנחם והאחר לא.

- בתעתיק הקיים ויתרו על הדגש החזק אחרי ה"א הידיעה ובכך חסכו הכפלות רבות. עתה הוחלט לסמן את הדגש החזק באות כפולה תמיד. עיקר הבעיה בהכפלת דיגורפים כמובן. על הדיגורף sh נוסף עתה הדיגורף ts.

מ' בראשור: לפני שאפתח את הדיון - ואני מבקש שהדיון היום יהיה במישור העקרוני - אסביר את דרכה של הוועדה בשני עניינים: כפי שציינה הגב' גדיש, הוחלט לעמוד על הכפלת כל אות לציון הדגש החזק. הוועדה הייתה ערה לעובדה שרוב

הדוברים היום אינם מבצעים את ההכפלה, אבל מרבית חבריה היו בדעה שהאקדמיה אינה יכולה לקבוע תעתיקים שיגזרו כליה על אחד הקווים החשובים ביותר של תורת ההגה והצורות העברית. הוועדה גם ראתה לשמור על הבחנה בין עיצורים שונים במקורם, גם אם היום אינם מובחנים בדיבור. מכאן ההקפדה על q לק', על t לט', על v לב' רפה וכיו"ב.

ז' בן-חיים: מוריי ורבתיי, מצע הוועדה לדקדוק בדיון בתעתיק מכתב עברי אל כתב לטיני מלווה שני דפים של דברי רקע. מהם אנו למדים את תולדות הבעיה שלפנינו למן מכתבו של שר החינוך לשעבר פרופ' רובינשטיין מאייר התשנ"ו (1996) ועד לישיבת המליאה הזאת. אשר לישיבת המליאה הקודמת, נאמר בין היתר בדברי הרקע: "זאב בן חיים התנגד בתוקף לשינוי הכללים הקיימים", כלומר לשינוי החלטת האקדמיה משנת התשט"ז. כידוע אין צועקין לשעבר, אבל התנצלות היא לעולם לשעבר. אם אמנם יצאתי מגדר הנימוס המתחייב בוויכוח ברבים בעניין של עיון ("דברי חכמים בנחת נשמעים") ופגעתי בדבריי בכבודו של אדם מבאי הישיבה, אני מצטער. מזיד בוודאי לא הייתי.

השאלה הנדונה חמורה בעיניי וקשה מכל הקשות שמוסדנו התחבט בהן: ניסוח כללים לכתיבת העברית באות לטינית והכרוך בזה. המליאה הקודמת לא הכריעה בדבר, אלא הניחה אותו בצריך עיון. מבין אני שביקשה כי יישקלו הדברים שהשמעתי בהשגתי קודם שתכריע בדבר. ואכן המצע המובא היום שונה לטובה בעניינים לא מעטים מקודמו. אבל עיקר אחד החשוב למעשה עדיין לא ניתנה התשובה עליו, והשאלה מוסיפה להטרידני. תרשוני, רבתיי, שאמשוך את תיאור הרקע קצת לאחור. אולי בזה יעלה בידי להסביר את התנגדותי.

האקדמיה לא יזמה את הרעיון לעסוק בתעתיק מכתב עברי לכתב לטיני, והוא לא בא לה ירושה מוועד הלשון, כשאר סעיפי הכללים לכתיבת העברית, ובהם העיסוק בתעתיק לצוים מכתב לטיני לעברית שהוא צורך הדובר והכותב עברית. תעתיק זה שאנו טורחים בו גם היום, איזה צורך יש בו לדובר עברית ולכותב עברית? ואיזה טעם יש שהמוסד העליון ללשון העברית יטרח לנסח כללים ויכתיב אותם לעמים שכותבתם באות לטינית? דרישת הממשלה מן האקדמיה להכין שיטת כתיבה של עברית בכתב לטיני נפלה על האקדמיה כרעם ביום בהיר. היו אלה ימים ראשונים לכינונה של האקדמיה, וכל כולה הייתה עסוקה בעיצוב דרכי פעולתה לעתיד. אבל מדינת ישראל, כשאר המדינות שאין כתבן באות לטינית, נתבקשה מהאו"ם לספק לו אקוויוולנטים לכתיבה באות לטינית. כמובן נענתה האקדמיה. זו חובתה על פי מהות קיומה. לאחר שהקימה האקדמיה ועדה להכנת המצע לדיון בשאלה, נדרשו שמונה ישיבות מליאה בשנים התשט"ו-התשט"ז לנסח את כללי התעתיק. בישיבת הפתיחה תוארו השאלות שעמדו לפני הוועדה, הפתרונות השונים הקיימים והעקרונות שעליהם ביססה הוועדה את המצע. המצע וכן המשא ומתן בו נתפרסמו בזיכרונות האקדמיה, והם פתוחים לכל הרוצה לעיין בהם.

כאן אני מבקש להביא קטע מדברי האד' קדמון בישיבת המליאה הקודמת שדנה בתעתיק - ישיבה רכו (א' בשבט התשנ"ו): "מדוע אנחנו זקוקים לטרנסליטרציה של שמות גאוגרפיים, לפחות במפות? מוסד כגון המרכז למיפוי ישראל מוציא מפות

לתיירים במגוון של לשונות זרות. עכשיו תארו לעצמכם את מפת ישראל, שיש בה כמה אלפי שמות. אם נשתמש בטרנסקריפצייה פונטית או פונמית, נצטרך להדפיס כל מפה – על כל אלפי השמות שלה – בכל שפה מחדש, וזה לא ייתכן.

כאן אנחנו באים לעיקרון השני של האו"ם. האו"ם ביקש שכל מדינה שיש לה כתב שאינו הכתב הרומי, תעבד שיטה אחת של תעתיק לכתב רומי, כדי שהעולם יוכל לקרוא את השמות בשפתה. ישראל הייתה אחת המדינות הראשונות בעולם שנהגה לפי העיקרון הזה, כאשר האקדמיה הנכבדה הזאת קבעה ופרסמה את כללי התעתיק בשנות החמישים. ואני הקטן, המייצג את ישראל באו"ם בנושאים האלה, הבאתי את כללי התעתיק האלה שקבעתם בזמנו, לשימוש עולמי. [זיכרונות האקדמיה ללשון העברית מא-מב-מג, עמ' 385]

אוסף מילים מעטות על עיקר העקרונות שהנחו את הוועדה דאו בגיבוש מצעה. 1. בחרנו את הטרנסליטרציה ליסוד התעתיק כי היא לבדה נותנת בטחה להצגה אובייקטיבית של הנכתב בכתב המקורי. על ידי כך נמנענו מלחייב את האקדמיה במבטא שאינו מתיישב עם הנחות היסוד שלה עד עתה.

2. הבחנו בין מערכת האותיות ובין מערכת התנועות (הניקוד). באותיות נקטנו הקפדה גמורה, ללא כל פשרות, להעמית עמית לטיני ללא חסר או יתר מבחינת המבטא. 3. הכתיבה הלטינית מיועדת לשימוש כללי, והמערכת סובלת תוספות על כל אות לצורכי מדע או לצורך אחר. במצע לא הוצעו שתי שיטות נפרדות.

על פי העקרונות האמורים קבעה האקדמיה בשנת התשט"ז כי לכל אות באל"ף-בי"ת העברי תהיה אות אחת מקבילה באל"ף-בי"ת הלטיני, ואם אין בו מקבילה גמורה, תשמש אות דומה בהגייתה בצירוף סימן הַבְּחֵן (סימן דיאקריטי) מן המקובלים בלשונות הנכתבות באותיות לטיניות.

בדרך זו נקבעה q הלטינית למקבילתה של קו"ף עברית. כעדותו של האד' קדמון בישיבה רכז, כבר נעשה הדבר בידי הבריטים לפני מאות שנים והתקבל בכל העולם. מן הסתם הטתה עדותו של קדמון את דעת ועדת הדקדוק להחזיר את עטרת q ליושנה, ויפה עשתה.

לצערי לא כך נהגה הוועדה לגבי תעתיק האות צד"י באות z. על החלטה זו יש עתה מערערים במפגיע. הללו סוברים כי שגגה יצאה מן האקדמיה בהיות רוב חברי האקדמיה באותם הימים אמונים על הפולנית ועל הגרמנית, ואין צריך לומר על יידיש, שבהן z הלטינית נהגית כצד"י שבפינו, ונגררה האקדמיה אחריהם. זאת בעוד הכול מצפים שיתכוון התעתיק – כמובן מאליו – לדרך הנקוטה באנגלית. מכוח הנחה זו נתבעת האקדמיה לתקן את "טעותה" ולהמיר z בצירוף האותיות ts או tz.

אין לדבר רגליים כלל וכלל. כדי להוציא שבשתא זו מלב הסוברים כך, רואה אני צורך לפרש קביעה זו, טעמה ומקורה.

במצע שהוכן למליאה התשיעית [ח' באדר התשט"ו, זיכרונות האקדמיה א-ב, עמ' 68] נמנו שלוש אפשרויות לתעתיק צד"י:

1. האות השלישית באל"ף-בי"ת הלטיני – c – שהגייתה כצד"י שבפינו בלשונות אירופה אחדות (וכן היא עדיין בלטינית בתנאים מסוימים). יתרונה הגדול שהיא ואין בלתי משמשת להבעת ההגה צ בכתב הפונטי הבין-לאומי.

2. אותה האות ממש בצירוף מעין זנב תחתי (ç), כמקובל בצרפתית (cedille). כך מצוי בספרי מחקר והוראה לועזיים של העברית. למשל, Beça (ביצה), 'uqcin (עוקצין) ועוד הרבה במבוא לתלמוד ולמדרש של שטראק, הכתוב גרמנית.

3. § – היא השליטה בתעתיק האות צד"י בכתב הלטיני.

כל שלוש האפשרויות לא נתקבלו על דעת האקדמיה משתי סיבות:

האחת, מכוח חוק חינוך חובה. כבר בשחר ילדותו קונה הישראלי את ידיעת האותיות הלטיניות במימושן בכתביה באנגלית. כתיבת אות הנהגית באנגלית כסמ"ך לציון הצד"י שבפינו דומה בעיני לנתינת מכשול לפני עיוור.

הסיבה השנייה לקביעת z – והיא נראית לי מكرעת – יסודה במחלוקת בקרב אנשי התנועה לחידוש הדיבור העברי ובקרב המורים מייסדי בית הספר העברי בשאלה איזה ממבטאי העברית יהיה ללשון כלל הציבור הנתבע לדבר עברית. כידוע ההכרעה נפלה לצד המבטא הספרדי (או ה"מזרחי"), להוציא את האות צד"י. בישיבת מוסדנו בגלגולו הראשון ("ועד הלשון") היה ויכוח גדול על המבטא, והוא נסתכם בתיאור מבטאה של כל אות ואות מן השניות במחלוקת. אצטט ממנו קטעים כפי שנתפרסמו ב"זכרונות ועד הלשון" (מחברת א-ב-ג, עמ' 68 [תרע"ג]):

"ב רפויה $w =$ גרמנית; $1 =$ וו ערבית, w אנגלית, oi צרפתית; $z = z$ גרמנית".
ועוד נאמר שם: "נשארה לנו עוד האות צ' אשר להשאריתה כמבטא האשכנזים, לאמר כאות z הגרמנית, מסכימים כל חברינו, חוץ ממר מיחס החפץ להחזיק במבטא הצד (סד) הערבית מפני האמת ההסתורית".

זאת ההכרעה וזאת המציאות בלשונו מאז ועד היום. בהחלטה זו כבר כלולה ההנחיה אשר הגשימה אותה האקדמיה בבואה לקבוע שיטת תעתיק מכתב עברי לכתב לטיני. האות z בצירוף סימן הבחן תחתיה אינה חידוש האקדמיה, אלא נתונה היא בתעתיק מלשונות שמיות, כגון הערבית. אף השימוש בה לציון צד"י אינו המצאת האקדמיה. הקדימו אותה מחברים יהודים כותבי אנגלית, שמן הסתם לא נחה דעתם מאות אחת כנגד זי"ן וכנגד צד"י.

אגב גררא מבקש אני לומר בהדגשה יתרה באוזני המערערים על z והתובעים התכוונות לפי האנגלית, כי בתופעה לשונית זו הכינוי "אשכנזי" חל גם על הנוצרים האנגלים, שהרי בתרגום האנגלי של התנ"ך מן המאה השש עשרה לעולם z באה כנגד צד"י שבמקור העברי (למשל, ציון = Zion) ולא צירוף האותיות הנ"ל. ברבות הימים השתנה מבטא האנגלית. זה אף דרכו של תרגום היהודים לאנגלית בארצות הברית (מהדורת Jewish Publication Society), ותמה אני על עורכיו, שלא ראו להשתמש באות z בעוד היהודים שם הוגים צד"י כמונו בארץ.

כללו של דבר, קביעת האקדמיה בשנת התשט"ו אינה שגגה הצריכה תיקון; אלא מעשה מחושב, פרי שיקול רב-פנים, מתוך היבט היסטורי עיוני על יחסי האל"ף-בי"ת העברי והלטיני ומתוך הצורך המעשי להציג את כתיבתה של העברית החיה בימינו ולהקפיד על המיוחד שבה גם בכתיבתה בכתב נכרי.

זאת ועוד, האו"ם מוציא מפות כבר 43 שנה, ואינני יודע אם עליו לקבל את השינויים שתקבל ישראל. אם לא יקבל, יוסיפו להדפיס באו"ם את המפות בתעתיק הישן, והבלבול יהיה גדול. שאלות שלהן השלכה מחוץ לגבולות ארצנו מן הראוי לבררן לפני

שבאים להחליט על שינויים כאלה ואחרים. אבל אפילו לא יתנגדו באו"ם לשינוי המפות, יש לחשוב על העולם האקדמי בארץ ובעולם. האם יתקבלו השינויים על דעת המלומדים, חוקרי עברית המקרא? שיטה מדויקת של כתיבה עברית זה מאתיים שנה עומדת להשתנות, ולכך השפעה על מעמדה של העברית החדשה בעולם, שיוקרתה נופלת לעין ערוך מזו של עברית המקרא. וזאת יש לדעת: בשבילנו זה תעתיק, בשביל העמים זו הלשון העברית בכתב לטיני.

איננו יכולים לדבר על תעתיק מנקודת המבט של התיירות בלבד, ולא אנשי מפות צריכים לקבוע בשאלות האלה. זהו תפקידה של האקדמיה – ושל האקדמיה בלבד – וסוגיות לא פשוטות אחרות נוגעות בעניין וצריכות לפתרון. גם המערכה על זהות הלשון ועל האות העברית קשורה בכך.

אסיים דבריי בדברי המשורר זלמן שניאור בדיון על "פישוט" בתעתיק: "אני רואה בהצעת התעתיק טשטוש ולא פשטות. האקדמיה היא מדריכת הקהל, ואנו צריכים בדיוק אקדמאי, ולא בטשטוש." [זיכרונות האקדמיה ג-ד, עמ' 31]

מ' בראשר: אני מודה לאד' בן-חיים על הצגת הדברים הבהירה. האד' קדמון, אורח חשוב ונכבד מן המרכז למיפוי ישראל, ביקש לומר דברים אחדים.

נ' קדמון: אני סבור כי האקדמיה ללשון העברית היא הגוף שאינו רק מוסמך אלא חייב לקבוע את כללי התעתיק. אחת הסיבות לכך היא שרצוי כי לכל מדינה שכתבה אינו הכתב הלטיני תהיה מערכת תעתיק אחת – ואחת בלבד – לכתב הלטיני.

לפני קרוב לארבע שנים דיברתי כאן בניסיון להסביר את הבקשה לשינויים בכמה פרטים בתעתיק הקיים. נשאלתי אז – ובצדק – אם הטענות שהעליתי נבדקו בדרך כלשהי, והשבתי בשלילה. מאז ערכנו, המרכז למיפוי ישראל וגורמים נוספים, מחקר, ובו הוקלטו בנמל התעופה בן-גוריון 220 תיירים שהגיעו ארצה. הללו חולקו ללשונותיהם, לפי השיעור היחסי של דוברי השפות השונות באוכלוסיית התיירים. לפני כל תייר הוצגה רשימה של שמות גאוגרפיים בתעתיק לכתב לטיני – בגרסאות שונות – והם נתבקשו לקרוא. שהרי מטרננו מעשית: לאפשר לזר שאינו קורא עברית ומחפש את דרכו – בין בשלטי הדרכים ובין במפות – לבטא בצורה מקורבת את השם העברי. לשם כך לדעתי יש להקל על התייר ככל האפשר.

הנטייה היום בעולם למעט בסימני הֶבְחָן. נכון שבדרך זו הולך הדיוק לאיבוד, אבל מבחינה מעשית אין הוספתם מועילה לתייר. במה מועיל הגרש לציון העי"ן בתעתיק השם באר שבע? איש מבין התיירים – למעט דוברי הערבית – אינו מבין את פשר הגרש, ואת פשר העי"ן אינו יודע. מדוע אפוא לא יאוחד תעתיק האל"ף והעי"ן? אני יודע שהחלטה מעין זו אינה עולה בקנה אחד עם כללי הלשון העברית, אבל איננו באים ללמד את הזר עברית. כל בקשתנו ללמדו לבטא את השמות בקירוב, וככל שהתעתיק יהיה פשוט יותר כן ייטב. למשל, ראוי – וזאת גם דעת מע"ץ – שהכתוב בשלטי ההכוונה בדרכים יהיה קצר. מי שמכיר את השילוט ואת התמרוזים בכבישי גרמניה, יודע שרבים מן התיירים הנוסעים בהם אינם מספיקים לקראם מפאת אורכם. מן הראוי אפוא שדיגרפים לא יוכפלו, גם אם בעברית בא באות האחת דגש חזק. גם בתעתיק

הפשוט הקיים ההוראה המפורשת הייתה שלא להכפיל את הדיגרף sh, מקבילה של השי"ן העברית.

גב"ע צרפתי: גם אדם שלשנו נכתבת באותיות לטיניות הנכנס למדינה אחרת הכותבת בכתב זה, צריך ללמוד כללים כדי לדעת כיצד לקרוא. מבחינה זו אין מצבנו שונה. גם אנחנו – יהיו הכללים שיתקבלו אשר יהיו – צריכים לספק לתייר המגיע לישראל דף הדרכה ובו הכללים. פתרון כזה יאפשר לנו חופש מסוים בקביעת התעתיק.

ע' אורנן: ההערה של פרופ' רובינשטיין הייתה מתאימה לו היה שר התיירות ולא שר החינוך. הבעיה שאנחנו ניצבים בפניה היא בעיה חינוכית ממדרגה ראשונה, ואני רוצה לספר לכם שני סיפורים קצרים.

במהלך נסיעה בין-עירונית שאלתי טרמפיסטית יוצאת רוסיה על מה היא מסתכלת בשלטים הירוקים, הבין-עירוניים, והיא ענתה שכיום היא כבר מסתכלת על העברית, אבל בארבע או חמש שנותיה הראשונות בארץ היא קראה את האותיות הלטיניות תחילה. במקרה אחר, בוועדה למונחי סוציולוגיה, שאלנו, אני והאד' אזר, אותה שאלה את חברי הוועדה. אחת החברות, מרצה באוניברסיטה, הודתה שהיא קודם כול מסתכלת על האותיות הלטיניות. ואחרת – ישראלית מלידה – השיבה שאם איננה מכירה את שם המקום, היא קוראת את האותיות הלטיניות.

אני בא לומר לכם, רבותיי, שהתעתיק איננו בשביל תיירים בלבד. הוא משמש גם את התיירים, אבל הוא נועד בראש ובראשונה ליושבי הארץ. העברית נכתבת בלי ניקוד, ואפילו היה השילוט מנוקד, לא היה חלק גדול מן הציבור מבחין בין צירי ופתח. לתיירים תכתוב מה שתכתוב, בלי הדרכה לא ידעו לבטא. למשל, אתמול בירושלים פנה אליי באנגלית תייר ושאל היכן רח' הַמְגָ (כך לפחות שמעתי שביטא את שם הרחוב). ואני, שמכיר אני את ירושלים היטב, לא ידעתי למה התכוון. רק לאחר דין ודברים התחוויר לי שהוא מחפש את רחוב המ"ג ברוממה. במקרה זה אני משער כי שם הרחוב היה כתוב במפה על פי כל הכללים – בהווה ובעתיד.

כנים דברי האד' צרפתי – דרושה הדרכה. בביקורי בשוודיה, בנורווגיה, באיטליה ובכל מקום – עד שלא קניתי ספר מדריך ובו הסברים, לא יכולתי לדעת איך לבטא את שמות המקומות. ומה הקושי בחלוקת דפי הסבר קצרים במטוסים? לא זה צריך להרתיענו. מה שצריך להפחיד הוא שבדלת האחורית משתלטת העברית הישראלית על עברית התקן. אי-הבחנה בין אל"ף לעי"ן – הייתכן? האם ציון הגרש – שאותו כאמור התייר אינו מבין, בין שהגרש פונה ימינה או שמאלה – יגרום לו לקרוא את השם אחרת?

ומה באשר לשמות המקראיים הרבים המשמשים בשמותיהם של יישובים חדשים? איך למשל ייכתב השם דבורה בשם כגון שְדִמּוֹת דבורה – ב־v או ב־b, ככתיבו בתרגומי המקרא? האם יהיה כתיבם של שמות מקראיים שונה מזה של שמות חדשים? אנו נגיע לכדי אבסורד. האם אין תפקידה של האקדמיה בסופו של דבר לשמור על העברית המסורה בידינו? העברית נשמרה בכתב לאורך אלפי שנים, ונבוא אנחנו היום הזה ונקבענה לפי מבטאו של פלוני אלמוני? אין דין הכתב כדין הדיבור.

אני מסכים לחלוטין עם מורי ורבי האד' בן-חיים. העברית שבתעתיק גם היא עברית – במעטה אחר. ואם נשמור על עקרונותיה, יהיה כל שלט דרכים לשיעור בעברית. ומשיעור כזה – הנראה בכל מקום – אין להתחמק. יש לזכור שלא רק שמות פרטיים יש בשלטים, אלא גם כלליים.

ואף שנתבקשנו שלא להיכנס לפרטים, עליי לומר כי ברור לי שכדי לשמור על מבנה העברית ועל ההבחנה בין שורש ומשקל, צריך שתהיה בתעתיק אות אחת לכל עיצור. לפי ההצעה יש לתעתק צד"י ב-ts. אך כיצד נבחין בין צד"י לרצף של תי"ו וסמך? נניח שיהיה שם מקום כגון יתסיס – מה יהיה אז? נצטרך להפריד בין האותיות t ו-s בקו קטן, הנראה כאל"ף, שהרי קשה לראות בנטיעה אם הקו ישר או נוטה לשמאל. עברה גוררת עברה. קודם קובעים תעתיק בעייתי, ואחר כך צריך לפתור את הבעיות שהוא יוצר. עלינו להחליט אפוא על ביטול הדיגרפים ועל שימוש בסימנים מבחינים. אל לנו לפחד מזה. אני יושב בוועדה ששמה *Conversion of Script*, שיושבים בה בעיקר נציגים מארצות אסיה. ביניהם יש לי הכבוד לשבת עם איראנים. מילים רבות שאלה הפרסית מן העברית, ואני רואה באיזו הקפדה הם שומרים באמצעות סימנים מבחינים – גם בתעתיקם – על עיצורים רבים שיש בערבית ואין בפרסית. אני מציע לנהוג כמותם.

ש' שרביט: עד לפני חצי שנה גרתי ברחוב בשם "עמק החולה". מאז שונה שם הרחוב ל"עמק הוורדים" בעקבות תלונת אחד התושבים למהנדס העיר שקוראים את שם הרחוב "עמק החולה" או "עמק החולה". גם ישראלים – כדברי האד' אורנן – נזקקים לתעתיק. אני מציע להכין חוברת ובה מאגר של שמות היישובים בארץ ושל שמות רחובות מצויים, ולהפיצה בין כל היישובים בארץ. רק כך ידעו את כתיבם הנכון. את הכללים לא ילמדו.

א' אבנר: שואלים כמה אריג דרוש לחליפה ליתום. כמובן אין על כך תשובה אם אינך יודע את גודלו. הוא הדין בתעתיק. אם הכוונה להציג את העברית באותיות לטיניות, זה מחייב תעתיק אחד; אם הכוונה לתת תעתיק לתיירים מארצות דוברות ספרדית בלבד, זה מחייב תעתיק אחר. אין שיטה אחת. אם רוצים להציג את העברית באותיות לטיניות, יש שיטה לא רעה בדמות התעתיק המדויק. אפשר לשפרו, אך אין בכך דחיפות. אנו עמדנו לפני בעיה אחרת: התעתיק המדויק והפשוט גם יחד לא סיפקו צרכים מעשיים, וכל רשות מקומית נהגה לתעתק את שמות הרחובות על פי דרכה. לפיכך נתבקשנו להציע שיטה שלא תבוא במקום התעתיק המדויק, אלא שתאחיד את התעתיקים העממיים של שמות הרחובות, של שמות עבריים הבאים באותיות לטיניות בעיתונים וכיו"ב.

והנה קרה ההפך; הכבדנו וסיבכנו וסרבלנו את השיטה הקודמת, הלקויה כשהיא לעצמה – אבל לא מחמת סרבול. הכנסנו סימנים להבחין בין אותיות שאיננו מבחינים בהן לא רק במבטאנו, אלא גם בבואנו לתעתק מלועזית לעברית. למשל, אנחנו מתעתיקים כל t לועזית בטי"ת, אבל את הטי"ת אנו מצווים לתעתק t. תסכימו אתי שצריכה להיות הקבלה כלשהי בין התעתיק מעברית ללועזית ובין התעתיק מלועזית לעברית.

עכבר האד' אורנן שיטה משוכללת מאוד, שיתרונה וחסרונה שהיא בעצם מיועדת ליודעי עברית. לפיה יודעי עברית יכולים לשחזר בנקל מן האותיות הלטיניות את הצורה העברית, אבל היא אינה רלוונטית לצורך שעמד לפנינו. לא בשביל יודעי עברית חיפשנו שיטה. על האקדמיה להציע שיטה פשוטה: מינימום של דיגרפים ומינימום של סימני הבחן.

מ' בראשר: ואיזו הגייה תיבחר?

א' אבנר: זו המקובלת היום. תשתנה ההגייה – נשנה את התעתיק. לדעתי אין זו הצגת העברית באותיות לטיניות.

מ' קיסטר: בתחום התעתיק המדויק לא הכול נקבע באקדמיה. יש גם תעתיק – שנקרא לו התעתיק המדעי – המשמש במאמרים במדעי היהדות. יש אפוא לפחות שלושה תעתיקים: הפשוט, המדויק והמדעי. ובמישור העקרוני צריך קודם כול לתת את הדעת לשאלה באיזו מידה צריכים תעתיקי האקדמיה – הפשוט והמדויק – להיות קרובים זה לזה או רחוקים זה מזה, שהרי במידה רבה ההצעה שלפנינו מקרבת את התעתיק הפשוט למדויק. אינני רואה למשל במדעי היהדות מי שיתעקק במאמר את השם יצחק ב־ז או ב־ts, כמוצע, אלא רק ב־s.

א' דותן: אני מקשיב לדיון הזה ולהצעות השונות שמועלות בו, ונדמה כאילו אין תעתיק וכאילו אנחנו עומדים לראשונה לפני משימת קביעתו. אבל תעתיק קיים כבר עשרות בשנים, וכל הדיון בסוגיה לא התעורר מחדש אלא בעקבות פנייתו של שר החינוך, שטען כי התעתיק איננו טוב, מסובך, מטעה ומשבש. זאת כמדומני נקודת ההתחלה, והצעת הוועדה וההחמרות שבה מגלות שהטעון לא התקבל.

אני מניח כי היה בכוונת הוועדה לשפר את התעתיק הקיים, אבל אני שואל לפשר השיפור. הרי ממה נפשך? אם את התעתיק הקיים לא קיבלו, על שום מה יקבלו את התעתיק המוצע? על שום החומרות שבו? על שום הנקודה שמתחת ל־t כתעתיק טי"ת וההבחנה בין אל"ף לעי"ן? או אז ידעו התיירים ויבינו? מה הרווח מהתעתיק המוצע? האם יהיה נפוץ יותר? מקובל יותר? ברור יותר?

לעולם לא נוכל להגיע לתעתיק שכל הזרים יקראו באותו אופן. ואפילו ניטה אחר הרוב ונחליט ללכת אחר האנגלית – שהרי רוב התיירים דוברים אנגלית – לא נוכל לעשות כן בתעתיק התנועות. אם כן, לא נוכל ללכת אחרי לשון אחת ואחרי אוכלוסייה אחת הדוברת לשון זרה. על התעתיק לייצג את העברית כפי שאנחנו רוצים להציגה, וכבר יש לנו שיטה כזאת. העיקרון העומד בבסיס שיטת שני התעתיקים – הפשוט והמדויק – הוא שבשניהם, למעט האות שי"ן, אותה אות לטינית מתעתקת אותה אות עברית. ההבדל הוא בסימני ההבחן, הנוספים לחלק מן האותיות הלטיניות בתעתיק המדויק. הרוצים לשנות את השיטה צריכים לדון בשינוי העיקרון הזה תחילה, ובשינויים המוצעים אינני מוצא שיטה. כדי לברוח מדיגרפיה מוצע לשנות את תעתיק הכ"ף הרפה מ־kh ל־k, ובאותה נשימה מוצע לשנות את תעתיק הצד"י מ־z ל־ts.

כל המשנה ידו על התחזונה, ולכן אני מציע להשאיר את התעתיק הקיים על כנו. לא מפני שהוא הטוב ביותר, אלא משום שאלה הכללים שנקבעו ושנוהגים במידה זו או אחרת, ואותם לדעתי יש סיכוי להפיץ. אם יש מקום לשינוי פה ושם, אינני מתנגד לו, אבל הבסיס צריך להישאר התעתיק משנת 1956.

א' אלדר: אינני מסכים עם דרכו של האד' אורנן. התעתיק נועד בעיקרו לצרכים חיצוניים, והסביר היטב האד' אבנר את המטרה המעשית שבו. כך היה בעבר וכך גם בהווה. מכאן ועד שמירה על מבנה העברית מחד גיסא ושיעורים בעברית מאידך גיסא הדרך ארוכה. בדרך מגיו יורק ישבו וישנונו דפי עזר?

עלינו לספק פתרון מעשי שיעזור לפתור את הבעיות העומדות בפני התיירים והעולים החדשים. לא נשיג מטרה זו על ידי הערמת קשיים. כמובן אפשר להרים ידיים מראש ולהשאיר את המצב הקיים. אבל אם אנחנו רוצים לשפר, עלינו לעשות לצמצום המקרים שתוצאתם תהיה מגוחכת, ואת זאת לא נעשה על ידי שמירת כללי העברית.

בכל תעתיק יש להתחשב הן בלשון המוצא הן בלשון המטרה. לשון המוצא ידועה – זאת העברית. אבל לועזית איננה שפה. לשון המטרה היא כתב – הכתב הלטיני – ובו עמים רבים כותבים את לשונם. אם איננו רוצים להישאר במישור התאורטי, צריך לקבל החלטות קשות. למשל, אפשר להניח כהנחת יסוד שחלק נכבד מן התיירים יודע אנגלית או מכיר את הרגלי הגייתה. שאם לא כן נחטא למטרה ונקבל תעתיק שיוצר בדיחות וגיחוכים. לשם מה הובאה הסוגיה לאקדמיה אם לא כדי לקבל החלטות קשות?

לדעתי הדרך הנכונה לשמור על הזיקה בין לשון המוצא ללשון המטרה היא זו שנהגה בעבר: מצד אחד בחירת האותיות הלטיניות הקרובות ביותר להגייה של העברית; ומצד שני שימוש בסימני הבחן כדי לייצג את המבנה הפונולוגי המיוחד של העברית. אין זה לדעתי – בניגוד לדעת האד' דותן – בבחינת חומרה. תייר שיראה את הקווים ואת הנקודות ולא יבין את פשרם, יוסיף להגות את האותיות, המוכרות לו, והגיותו לא תשתבש, שהרי נבחרו האותיות הקרובות ביותר למבטא העברית. התייר לא יתייחס כלל לסימן ההבחן, ומבחינתי סימן זה הוא המחיר שאני משלם למצפון העברי שלי. אשר לדיגרפים, אינני חושב שהם פסולים, ובכלל אינני חושב שיש בתעתיק דבר שבקדושה. אם הדיגרף sh מקובל לתעתיק שי"ן, נשתמש בו. אבל אם נתעתקו – כהצעת אורנן – ב-s עם כתר (š), תייר שאינו מבין את פשר הכתר יקרא סלום במקום שלום.

א' רון: במקצועי אני מהנדס גאודזיה. עד לפני חמש שנים הייתי בצבא ועסקתי בפיתוח אמצעי לחימה. אז קיבלתי עלי את ניהול המרכז למיפוי ישראל.

לפני כשנתיים וחצי הגיעו אליי נציגי הגופים המשלטים, קרי מע"ץ, הקרן הקיימת לישראל, משרד התיירות, הרשות לשמירת הטבע והגנים הלאומיים והחברה להגנת הטבע, והתלוננו על התעתיק לאותיות לטיניות בשילוט. הם הלינו גם על הגיחוך שבשלטים – למשל תעתיק העיצור וי"ו – וגם על הבעיה הבטיחותית שהם יוצרים: תקשורת לקויה בין השלט לנהג. זמן התגובה של הנהגים ארוך יותר וזה מוביל לטעויות. שאלתי אותם: אם תוקם ועדה שתקבע כללי תעתיק חדשים, האם יכובדו הכללים וישונו השלטים? כל הגופים המשלטים השיבו בחיוב. אז ערכנו על קברוצת תיירים את המחקר

שהציע האד' קדמון. בחנו כמה תעתיקים אפשריים, ובכללם זה הקיים, והתוצאות הובאו לידיעת האקדמיה. גם הגשנו לאקדמיה הצעה ששני עקרונותיה – הקשורים זה בזה – הם תקשורת טובה ופשטות. אם אין פשטות, נפגעת התקשורת בין השלט לאדם. מדובר בסך הכול על 2000–3000 שמות שיידרש בהם שינוי; בהם רק כ־1500 חשובים. לא כל שם של נחל בנגב חשוב לתייר, אבל שמות הערים והיישובים חשובים מאוד. כפי שהוצע פה, אחרי שייקבעו הכללים צריך לדעתנו להוציא רשימה של שמות המקומות בתעתיק. רשימה זו תחייב את כל הגופים, ויבוא הסוף לתוהו ובוהו השורר היום. כיום כל עיר מתעתקת כרצונה, ושלטים נוספים מדי יום. הזמן פועל נגדנו, ומדובר בעשרות מיליוני שקלים שיידרו לטמיון. ברור לי כי אין פתרון קל. לו היה, היו כבר בוודאי מאמצים אותו. אבל בשנים האחרונות השתנה הרכב האוכלוסייה, והנתונים מצביעים על שליש מן האוכלוסייה שאינו דובר עברית. גם מספר התיירים הולך וגדל, וישראל הופכת למרכז בין־לאומי במזרח התיכון. בקשתי היא אפוא שתעזרו לנו ותחליטו על שינוי התעתיק לקולא במהירות האפשר, כי בסופו של דבר מי ששומרים על כבוד התעתיק הם המרכז למיפוי ישראל ומע"ץ.

א' ממך: הציבור מסתכל על האקדמיה כעל מוסד מחנך. ואמנם משום שאנחנו מוסד פוסק וקובע תקן, אנחנו גם מחנכים. אבל בין זה לבין מעמדו של שלט אין כמעט ולא כלום. השלט אינו יכול להיות תחליף לבית הספר או לשיעור שיטתי בלשון. התעתיק, כמו שאמר האד' אלדר, אינו יכול להיות אמצעי לשמירה על מבנה הלשון העברית. התעתיק שהציע האד' אורנן משוכלל מאוד, אבל הוא מתאים למומחים. כמוהו כתעתיק המדעי. גם הרעיון שצריכה להיות התאמה בשני הכיוונים – משפת המוצא אל שפת המטרה ומשפת המטרה אל שפת המוצא – נכון רק בתעתיק המדעי. איזה תייר צריך לעשות תרגיל כזה? אם יודע אדם אותיות לטיניות בלבד – ונקודת המוצא להזכירם היא שהתייר אינו קורא עברית – למה ירצה לתעתק אותן לאותיות עבריות?

ע' אורנן: אינני מסכים אתך. לשלט תפקיד מחנך. לחלק מן העולים זאת אולי מההזדמנויות היחידות לראות אותיות עבריות ופירושו.

מ' בראשר: עלינו לפתוח בעוד דקות מספר את הישיבה המיוחדת לרגל צאת אסופת המאמרים של פרופ' חיים רבין ז"ל. מפאת קוצר הזמן אנחנו נאלצים לקטוע את הדיון. נמשיך בדיון בישיבה הבאה, שנקבעה לעוד כשלושה שבועות.

ב. הודעת יושב ראש הוועדה למילים בשימוש כללי

מ' בראשר: לפני נעילת הישיבה ביקש האד' קיסטר לשאת דברים קצרים על עבודת הוועדה למילים בשימוש כללי, שבראשה הוא יושב. זאת ההזדמנות גם לברכו על התפקיד וגם להודות לו על שהסכים לשמש בו.

מ' קיסטר: תודה רבה. רציתי להביא לפניכם נוהל שהוועדה למילים בשימוש כללי מבקשת להנהיג. הצלחתו תלויה בשיתוף הפעולה שלכם. עד היום הגיעו הצעות הוועדה ישירות לדיון במליאה. מהיום יישלח לחברי האקדמיה סיכום ההצעות כבר לאחר הדיון הראשון בוועדה, במטרה לקבל תגובות – אם אפשר מנומקות – בין לחיוב ובין לשלילה או אף הצעות חדשות טובות מהן. בשלב הבא יחזרו ההצעות לדיון נוסף בוועדה וייבחנו לאור הערותיכם, תגובותיכם והצעותיכם. רק לאחר מכן יבואו המילים לדיון במליאה, ואני תקווה שההצעות יהיו בשלות יותר. רצוי שההערות יהיו בכתב, אבל אין בכך הכרח.

ג. אישור הודעת ועדת הדקדוק

הודעת ועדת הדקדוק

תיקונים ושינויים ב'החלטות האקדמיה בדקדוק' (תשי"ג–תשנ"ח)

[הערת העורך: קובץ החלטות נמסר לעיון החברים בישיבה רמא (כ"ט באייר התשנ"ח). מספרי הסעיפים שלהלן הם לפי מהדורה זו.]

כלל 1.0 א, ב

המעירים ביקרו את הניסוח: "תנועה מתקצרת / אינה מתקצרת לשווא". בוועדה הובעה העדפה לשימוש בביטוי "משתנה". המזכירות המדעית הוסמכה לנסח את הכלל ניסוח סופי.

כללי הקמץ

הוספת הקדמה

וזה לשון ההקדמה המוצעת:

ברגיל הקמץ משתנה לשווא – כאמור בכלל ב.

בכללים ג–ט נמנים השמות היוצאים מכלל זה, היינו שהקמץ בהם מתקיים, למשקליהם או לפרטיהם.

בכללים טז–יז נמנים שמות בעלי קמץ הנוטים על דרך משקלים אחרים.

"הקמץ הגדול"

הוחלט להשמיט את שם התואר "הגדול" (הן בכותרת הן בסעיפים) ולהעיר: "סתם קמץ הוא קמץ גדול". ההערה תוסף להקדמה.

כלל א – דין הקמץ בצורת הנסמך ולפני כינויי הנוכחים

1. הוחלט להעיר על צורת הנסמך תְּשׁוּמָת־:

תְּשׁוּמָה תְּשׁוּמָת לָב (וגם תְּשׁוּמָת לָב*), תְּשׁוּמָת לָבוּ...

* על פי "תְּשׁוּמָת דָּד" שבמקרא – בנסיגת הטעם לפני הברה מוטעמת (בסומך).

2. מְנִית־, על מְנִית (בפתח). (להערה 2)

3. צורת הנסמך של חֶלֶב היא חֶלֶב־ בצד חֶלֶב־ (להערה 4)

כלל ה - קמץ הבא לתשלום דגש
 חָרוֹב חָרוּבִים (בקמץ קיים; השם יובא כדוגמה לכלל).

כלל ט - משקל פֻּעֵלָה

1. נטיית השם לָנִיחַ - במשמעות של 'לָנִיחַת המת' הקמץ מתקיים. בשאר המשמעויות הקמץ מתבטל, ונטיית המילה בחיריק ובשווא: לָנִיחַת. [לסעיף 22]
2. נְהַמָּה נְהַמְתָּ (המילה נְהַמָּה תוסף לרשימת השמות הנוטים בביטול הקמץ).
3. בְּכַלל יוער על הדגש בצורת הנסמך של המילה בְּרָכָה: בְּרָכַתָּ.
4. המילה חָרְדָּה תיטה בלא דגש, כגון חָרְדַתָּ. במקרא: חָרְדַתָּ.
5. אָנְקָה במשמע 'שרץ טמא מעין לטאה' (ויקרא יא, ל - על פי אבר-שושן) - תיטה כמילה אָנְקָה (במשמע 'אנחה'), היינו בביטול הקמץ ובסגול באל"ף: אָנְקַתָּ.

כלל יב

המילה אָבְדָן תנוקד כבמקרא (בלי דגש בדלי"ת).

תוספת לכלל טו - שמות שונים

הקמץ בשם מְסַרְתָּ מתקיים בנטייה.

תוספת לכלל טז - קמץ המשתנה בנטייה לפתח ואחריו דגש

חֶשְׁמֶן (ובנטייה: חֶשְׁמֶנִים). [לסעיף 3]

כללי הפתח

כלל א - פתח ודגש בנטייה

שמות מרובעים בעלי שתי הברות דומות יישקלו במשקל פֻּלְפֵל וינוקדו בפתח, למשל צְמִצְמִים, צְמִצְמִים, זְמִזְמִים, פֻּלְפֵל פֻּלְפֵלים.

כללי החולם

תוספת לכלל א - חולם מלא

השם אָרְמוֹן יוסף לרשימת "תן דעתך", ותבוא הערה על צורת הרבים במקרא - אָרְמוֹנוֹת, בדומה להערה לשם אָשְׁפֹז.

תוספת לכלל ג - חולם חסר הבא לתשלום דגש

צָחַר (בחולם חסר).

תוספת לכלל ד - חולם חסר המשתנה לקיבוץ

צורת הנסמך של השם אָרְף היא אָרְף (כמצוי במונחי האקדמיה). במקרא: אָרְףָּ.

כלל ה - החולם החסר בשמות הסגוליים

שְׁרָשִׁים - לא תשונה הערה 2 המובאת בכלל.

כללי הצירי

ההקדמה

יושט מן ההקדמה המשפט הזה: "תן דעתך: אין הקביעה שהצירי מתבטל וכיוצא בלשון זה

באה לתביע דעה כלשהי אם יש קשר של תולדה בין התנועה בצורת הנפרד ובין התנועה או התנועות בצורת הנטייה.".

כלל א

- הערה 2: יוער על צורת הנסמך בן. נוסח ההערה: השם בן מנוקד בנסמך בסגול: בן. במקרא באה צורת הנסמך גם בחיריק, כגון בן-נון, בן-הפז.
- הערה 5: לא תבוא הערה על הצורה מן-זח.
- הערה 6: ישונה הסדר שבו מובאות צורות הנסמך של קן. הנוסח החדש של ההערה: צורת הנסמך של קן היא קר וגם קר (כבמקרא).

כלל ג - הצירי המלא

הנוסח החדש של הכלל:

הצירי המלא מתקיים תמיד, למשל: איד אידיהם, אימה אימתם אימתיהם; וכן חיק חיקים.

תן דעתך: צירי מלא בא כאשר היו"ד היא מן השורש. למשל: איד, אימה, איפה, איתו, ביצה, חיק, מידע, מיטב, מימן, מינקה, מישרים, מיתר, סיפה, צידה, ריק, תימן, וכו' מחימן, מימרה, רישה.

כן בא צירי מלא בשמות אחרים: איבר, היכל, זעיר, בילף, עירם, צירי, פיגם, פליטה, פליטים, פסיפס, קיסם, שיזף, שינן.

[הערת העורך: בישיבה רסו הוחלט למחוק את המילים פליטה, פליטים מן

הרשימה ולכתבן בלי יו"ד גם בכתיב חסר הניקוד].

כלל ח - הצירי במשקל הפעל ובשמות הרבעיים והחמשיים

הנוסח החדש של הכלל:

על פי כלל זה נוטים גם השמות הרבעיים והחמשיים שתנועתם האחרונה היא צירי.

למשל: אבנט אבנטי, אבמל אבמלי...

כך נוטים גם השמות ממזר, מסכן, למשל ממזריהם, מסכני-העיר.

אבל שמות בעלי שתי הברות שוות באותיותיהן נוטים בביטול הצירי (כבמשקל מפעל), כגון גרגר גרגרים.

כלל י - משקל פעלה

צורת הנסמך של השם שדמה היא שדמת.

הדוגמה חשכות תושמט מן הכלל.

כלל יז - משקל מפעל, תפעל

הצירי במשקל מפעל לפני הסיומות אינו מתקיים. לפיכך שם התואר מן מלפן הוא מלפני.

כלל כא [= כלל כב בכללי נטיית השם, התשס"ב] - שמות במשקל פעלון בעלי עי הפועל אי"ר

הערה: בשמות זרעון, קמשון, קלשון נשמר הניקוד המקראי. בכתיב חסר הניקוד יכתבו

שלושת השמות ביו"ד (זירעון, קימשון, קילשון).

* * *

סעיף 2.1.4 - משקל פעלון

במשקל פעלון ל' הפועל רפה (למעט יעצבני).

בכלל תובא הערה המביעה העדפה לריפוי הצורות חֲלָבָן, פֶּלֶבֶן, וממנה ישתמע שאין איסור על דיגוש ל' הפועל בצורות אלו.

[הערת העורך: בישיבה רסב הוחלט פֶּלֶבֶן (בריפוי הבי"ת).]

סעיף 2.1.5 – המשקלים פֶּעֶלֹן, פֶּעֶלֹן

השם קיקיון יוצא מן הרשימה של משקל פֶּעֶלֹן (במקרא בא בחיריק מלא ובלא דגש). הוצע להעיר על חֲשְׁבֹנֹת שבמקרא (לעומת חֲשָׁבֹן). הוחלט שאין מקום להערה כזאת.

[הערת העורך: בישיבה רנה שונה נוסח הכלל כולו].

סעיף 2.1.6א – משקל פֶּעֶלָה ודומיו

- צורת הרבים של אֲשַׁפָּה בחוראת יזבלי: אֲשַׁפְּתוֹת (בצד אֲשַׁפּוֹת); בחוראת 'אשפת חצים': אֲשַׁפּוֹת.
- צורת הרבים של קרְיָה היא קרְיֹת בצד קרְיֹת.
- צורת הרבים של דְיָסָה היא דְיָסוֹת.

סעיף 2.1.6ב – צורת הרבים של חֲרָבָה

המזכירות המדעית ביקשה לשקול הבחנה בין חֲרָבָה חֲרָבוֹת (דוגמה: "העניים גרו בחרבות מעבר לנהר") ובין חֲרָבָה חֲרָבוֹת, בשל תחושת הדוברים שהצורה חֲרָבוֹת אינה צורת הרבים של חֲרָבָה.

הוחלט שצורת הרבים של המילה חֲרָבָה תהיה כשל חֲרָבָה: חֲרָבוֹת.

סעיף 2.2 – תוספות

1. אָנוּכִי (=אגואיסט, אגואיסטי), בקמץ וביו"ד אחת. אושרה צורת שם התואר פֶּלִי, כגון בצירוף 'מוסיקה פֶּלִית'.
2. אבקה, עמלה הוחלט שלא לחזור מן הקביעה לקיים שתי צורות: אֲבָקָה / אֲבָקָה; עֲמָלָה / עֲמָלָה. השמות הללו ייזכרו בסעיף "צורתם של שמות שונים" (2.2). יוער על ההבדל בנטיית 'עמלה' (לאור ההחלטה על קיום הקמץ במשקל פֶּעֶלָה): עֲמָלוֹת (הבנק) / עֲמָלוֹת (חבנק). (חשם אֲבָקָה בא ברשימת החריגים במשקל פֶּעֶלָה, היינו השמות שהקמץ בהם מתבטל).
3. גִּבְנוֹן גִּבְנוֹנִים (בשורוק). במקרא: גִּבְנָנִים.

סעיף 2.5.2 – צורת היחיד של שמות בסיומת הרבות אָוֹת (שלא מגזרת ל"א ול"י) נוסח הסעיף הקיים:

(1) קְלִישָׁה היא צורת היחיד של קְלִישָׁאוֹת. [רל]

(2) גְּרוּטָה ועֲרָפָה הן צורות היחיד המומלצות של גְּרוּטָאוֹת ושל עֲרָפָאוֹת. [רלה]

לאור פניית הוועדה למונחי המשפט לקיים את שתי הצורות עֲרָפָה ועֲרָפָה ולאור הערת חיים א' כהן על חוסר האחידות בניסוח (בין שני התת-סעיפים) – הוחלט למחוק את הסעיף מספר ההחלטות.

במילון למונחי המשפט יופיעו שני המונחים עֲרָפָה ועֲרָפָה (בתוספת הערה "ויש המרפים את הכ"ף");

ממחיקת הסעיף עולה שמילים כגון 'קלישה' ו'גרוטה' (ויש עוד כמותן, כגון כופתה, הרפתקה) – צורתן ביחיד בלא אל"ף.

סעיף 3.3.1 – פועלי פ"נ בהבלעת הנו"ן

הפעלים האלה יתווספו לפעלים בהבלעת הנו"ן: הפועל יָגַשׁ (לבנין קל); הפועל הָגִיר (לבנין הפעיל); הפעלים נָחַם, נָחַת (לבנין נפעל).

סעיף 3.7.1

הפועל הסית יתווסף לשני הפעלים הניח, הטיל – שנקבע כי הם נוהגים הן על דרך ע"ו הן על דרך פ"נ בלא הבדל משמעות. לפי זה: הקסית וגם הקסית.

סעיף 6.2 א – ביך-לאומי

הוחלט שלא לשנות את הקביעה הקיימת; יש אפוא לכתוב 'ביך-לאומי' בשתי תיבות.

סעיף 6.2 ב – תתי-ועדות וכיו"ב

הסעיף על דרך היידוע והריבוי של מילית ושם (תת-ועדות, תתי-ועדות וכיו"ב) יימחק מספר ההחלטות.

(זו הפרשנות הראויה להחלטת האקדמיה שלא להתערב בעניין זה.)

סעיף 8.1 – צורתן וכתבן של מילים לועזיות

יבוטל הכלל הנוגע לסיומת הנקבה במילים לועזיות.

נוסח הכלל: מילים לועזיות באות בסיומת הנקבה, חוץ מן המילים שיש בהן נימוקים לסטייה. למשל: אַנְלִיזָה, מוֹרְנָה, דִּיאֶגְנֹמָה, פּוֹנְמָה, גְּלוֹקוֹזָה, דִּיאֶסְטָזָה, פְּרִלְקְסָה, מְרִגְרִינָה, דִּיפְלוֹמָה.

סעיף 8.2 – ניקוד מילים לועזיות

תוסף הערה שהתנועות במילים לועזיות אינן משתנות בנטייה (בתוספת לכלל ט בפרק הניקוד של מילים לועזיות).

החלטות הנוגעות למונחים מטעם ועדות מינוח

- עוֹנְשֵׁין – הוחלט להחיל את הצורה עוֹנְשֵׁין (שנקבעה במונחי המשפט) גם במונחי תרבות הגוף.
- גְּרִיר – שם צמח; גְּרִיר – המונח הבוטני ובשימוש הכללי.

מ' בר-אשר: הודעת ועדת הדקדוק שנשלחה לחברים זה מכבר מתאשרת בזה במליאה – באין משיגים על סעיפיה. מדובר בתיקונים ובשינויים שנידונו בשנתיים האחרונות בוועדת הדקדוק בעקבות השגות החברים.

אושרה הודעת ועדת הדקדוק.